

RADOSLAV VEČERKA

K PROBLEMATICE NOVINÁŘSKÉHO JAZYKA

Pod vedením prof. Trávníčka a ve spolupráci se Svazem čs. novinářů prováděl v minulých letech seminář pro slovanskou filologii při filosofické fakultě MU a jazykovědný seminář při pedagogické fakultě MU v Brně průzkum novinářského jazyka. Posluchači slavistiky a vědečtí pomocníci obou seminářů excerpovali náš denní tisk a sebrali jistý materiál, na jehož základě bylo pro Svaz zpracováno několik zpráv o stavu jazyka v našich novinách. Přestože materiál i zprávy byly zaměřeny převážně k otázkám jazykové správnosti a jazykové čistoty, narazili jsme při zpracovávání materiálu i na některé problémy obecnějšího rázu; pokusím se je v tomto článku vyložit.

Užívám-li z tradičních důvodů termínu „novinářský jazyk“, nemyslím tím samostatnou, autonomní soustavu výrazových prostředků, které by měla vlastní gramatickou stavbu a vlastní slovník, nýbrž myslím tím styl jazyka celonárodního, výběr a užívání prostředků celonárodního jazyka, tedy jistý druh projevu.

Potom však je třeba položit si otázku, jaká je specifičnost tohoto projevu, co jej odlišuje od ostatních stylů celonárodního jazyka. Je to jednak poslání, účel, jemuž slouží, jednak povaha projevu samého. Poslání denního tisku je neobyčejně důsažné, svrchovaně důležité pro všechno naše společenské dění. Denní tisk nejen přináší informace o důležitých otázkách vnitřních i zahraničních, nýbrž zároveň tyto události i vysvětluje a hodnotí, a tím vychovává své čtenáře k marxisticko-leninskému chápání světa a přispívá (vedle rozhlasu, filmu, krásné literatury a školy) významným způsobem k upevnění morální a politické jednoty celého národa.

Z toho, že noviny jsou určeny všem členům našeho národního společenství, že mají tak velkou publicitu jako žádné jiné literární dílo, vyplývá přirozeně i požadavek, aby byly obecně srozumitelné, aby jako svého výrazového prostředku užívaly jazyka celonárodního, jazyka spisovného.

Mezi styly spisovného jazyka má novinářský jazyk místo zvláštní, není však od ostatních stylů ostře odlišen. Pro velkou publicitu a obsahovou šířku novin má jejich jazyk nejbliže k neutrálnímu, jednacímu stylu spisovného jazyka. Protože však jsou noviny zároveň i vnitřně rozčleněny (obsahují útvary thematicky i stylisticky dosti různorodé,

jako na př. denní a politické zprávy, sloupek, reportáž, úřední oznámení, dopisy čtenářů a pod.), stýká se novinářský jazyk částečně i s jazykem odborným, uměleckým, lidovým . . .

Přestože „novinářský jazyk je na samém okraji jazyka odborného“,¹ je nutno politický nebo vědecký výklad podávat v denním tisku jinak než v odborné publikaci. Má-li novinový článek přesvědčit a získat široké čtenářské publikum, musí být dobře srozumitelný; tato přístupnost výrazová nesmí však být nikterak na újmu věcné přesnosti. Připomeňme si zde výstižná slova V. I. Lenina: „ . . . časopis musí být populární, to znamená přístupný milionům, ale nikterak nesmí upadnout do populárního ničení.“² Zejména čtenáře odrazuje a srozumitelnost článku ztěžuje nepřehledná, složitá větná stavba a hlavně množství odborných termínů a profesionálních výrazů.

S tím úzce souvisí i otázka cizích slov v novinářském jazyce. I pro novinářský jazyk platí po této stránce zásady, které obecně vytyčil prof. Trávníček ve své studii o užívání cizích slov.³ Nepostavíme se tedy ani na stanovisko puristického zavržení všech cizích slov šmahem, neboť některá se stala „duševním, myšlenkovým majetkem národa“ a jejich odstranění by znamenalo vážné ochuzení jazyka, ani nebudeme schvalovat přepřínování textu cizími slovy, neboť jejich přemíra ruší národní ráz jazyka a vede k částečné nebo k úplné nesrozumitelnosti. Je ovšem pochopitelné, že v novinovém článku, obracejícím se k širokému okruhu čtenářů značně se lišících vzděláním i zájmy, mělo by být cizích slov podstatně méně než v odborné publikaci nebo ve vědeckém článku, určeném úzkému kruhu znalců. Touto zásadou se naše noviny vždycky neřídí; zbytečná cizí slova se objevují zejména v článcích na politicko-ekonomická témata.

Nejcharakterističtějším rysem novinářského jazyka je však jeho postavení na pomezí jazyka spisovného a nespisovného, které má několik důvodů a projevuje se několika způsoby.

Pronikání nespisovných výrazových prostředků do jazyka novin může mít příčinu v povaze námětu a ve vědomé snaze autorově vyjadřovat se neakademicky, neknižně, „lidově“. Výrazem takového úsilí na př. v reportáži ze závodu jsou pak výrazy z profesionálních žargonů, známé jen úzkému kruhu uživatelů, ale nesrozumitelné většině čtenářů. Už Gorkij říkal (na adresu sovětských spisovatelů), že o zámečnicích je třeba psát tak, aby to bylo srozumitelné všem, nejen zámečnickům.

Je nepochybné, že v novinové reportáži, stejně jako v uměleckém díle, má být popisované prostředí charakterisováno i jazykově. Ale jinak budeme hodnotit po jazykové stránce povídku a jinak novinový článek. Na novinový projev budou naše měřítka jazykové čistoty (t. j. čistoty normové) přísnější než na umělecké dílo; míra professionalismů, možná ještě

v povídce nebo v románu, může být už nežádoucí v novinovém článku. Denní tisk a krásná literatura se totiž od sebe liší (kromě publicity) i pracovními metodami. Noviny vychovávají čtenáře informováním a poučováním, tedy metodou blízkou v podstatě metodě vědecké práce, která je zaměřena k přesnému věcnému poznání a vyžaduje logický způsob vyjádření; naproti tomu umělecká literatura působí na čtenáře obrazy a nenoremní výrazové prostředky v jejím jazyce (zvláště jako prostředek charakterisační) je proto nutno hodnotit poněkud jinak než v jazyce novinářském. Měřítka toho, co pokládat za jazykový naturalismus, budou jiná u uměleckého díla a jiná u novin.

Ve snaze vyjadřovat se „lidově“ autoři se často dopouštějí té chyby, že svůj projev vulgarisují, že zaměňují lidovost za obhroublost. Ani v tomto případě pak nesmíme posuzovat jazyk novinového článku podle kritérií platných pro hodnocení jazyka krásné literatury; i v tomto případě budeme požadovat, aby novinový projev zachovával normu spisovného jazyka přísněji než dílo beletristické. Je pozoruhodné, že zdrojem „lidovosti“ v jazyce novin je zpravidla obecná čeština nebo i slangy a profesionální žargony, nikoli však místní nářečí. K problému dialektismů, který je tak naléhavý v umělecké literatuře, není proto třeba u novinářského jazyka takřka přihlížet.

Jinou příčinou, proč do novinářského jazyka pronikají nespisovné prvky, je technika novinářské práce, nutnost rychle a pohotově reagovat na události ve světě. Spěch a chvat novinářovy práce často způsobí, že věnuje jazykové stránce svého příspěvku málo pozornosti; a tak do jeho jazyka pronikají nenoremní jazykové prostředky jednak z jeho vlastního jazykového prostředí nebo z prostředí, o kterém píše, jednak jazykové chyby zaviněné povrchní nebo špatnou znalostí spisovného jazyka.

Neústrojnosti, které se v jazyce novin objevují, bývají hlavně dvojího druhu: výrazové prostředky z živé mluvené řeči nebo naopak „chyby z hyperkorektnosti“. Podle našeho materiálu se spisovná norma v jazyce novin porušuje nejčastěji v těchto případech:

V nepřímých pádech jedn. č. osobního zájmena *ona* se nezachovává náležitá kvantita a nerozlišují se pády (. . . *slíbila, že mamince vysvětlí, co to Svaz je, že to jistě pochopí a nebude ji již bránit* . . . — Mladá fronta).

V nepřímých pádech přivl. zájmena *můj, tvůj, svůj* se užívá tvarů delších (. . . *v těch obcích, které svojí neukázněností v minulém roce zavinily spálení* . . . — Jiskra Jihl.).

Slovesa *užívat* (a jeho složeniny), *dosáhnout* a *učít se mají* v novinářském jazyce často vazbu akusativní (*A tak využívají svůj volný čas k přípravě na TOZ* — Obrana lidu).⁴

Rozkolísanost a nejistota se dále projevuje ve slovosledu (postavení příklonek, *ale* na druhém nebo dalším místě ve větě a pod.) a v koncov-

kách lok. sg. tvrdých maskulin (vcelku se tu koncovka -u šíří na újmu koncovky -ě). Běžnou odporovací spojkou novinářského jazyka je *zatím co* (zvláště proto, že noremní *kdežto* se cítí jako prostředek knižní a jiný výrazový prostředek vždy po ruce není), běžně se také užívá *díky* jako nepravé předložky s dativem (její rozšíření dnes také nepochybně podporuje ruská předložka *blгодарja*).

Slovesa typu „sázeti“ mívají ve 3. os. pl. přít. času koncovku -í (*Veletřním návštěvníkům předvádí vynikající výkony nejlepší zednické trojky — Lidová demokracie*).⁵ Je pozoruhodné, že naopak nenoremní šíření koncovky -ejí u sloves typu „trpěti“ a „prositi“ náš materiál nezachycuje.

Značná rozkolísanost a nejistota se projevuje i v užívání predikativního instrumentálu. Mluvnici předpisovaná sémantická diferenciacie spojená s užitím nominativu nebo instrumentálu v nominálním predikátu je v novinářském jazyce setřena. Náš materiál ukazuje značné šíření predikativního instrumentálu na úkor predikativního nominativu (*Druhým byl Maďar Király — Svobodné slovo; Není to zjevem jen u našeho divadla — Stráž severu*). Opačné případy s nominativem místo očekávaného instrumentálu se najdou jen zcela ojediněle. Je ovšem otázka, můžeme-li narůstání instrumentálu přičítat vždy jednoznačně hyperkorektnosti pisatele. Snad by i bylo možno chápat tento jev jako šíření (arci jen v jazyce knižním) mladého a výrazného jazykového prostředku, jako další rozvíjení vývojových tendencí v dějinách českého jazyka již zjištěných.⁶

Totéž lze říci o jiném výrazovém prostředku, v novinách dnes neobyčejně oblíbeném, o opsaném pasivu. Objevuje se v novinářském jazyce velmi často (na př. v článku „Výstavba nemocnice v Brněnském kraji“, uveřejněném v 276. č. Rovnosti z r. 1950, je ze 17 přísudků dokonce 11 ve tvaru pasiva opsaného), a to i v případech, kde je pocítujeme jako neobratné a neústrojné, na př. u sloves nedokonavých ve větách s podměttem všeobecným (. . . *kritika, při níž je především používáno nástěnných novin — Obrana lidu*). Značné rozšíření fo my opsaného pasiva v novinářském jazyce⁶ podporuje (spolu se snahou jazykově málo vzdělaných pisatelů vyjadřovat se „spisovně“, což pro ně znamená neobvykle, jinak než v běžné řeči) také ta okolnost, že u opsaného pasiva proniká vedle pojetí dějového i pojetí stavové a že při něm není vždy třeba vyjadřovat činitele děje. Tato možnost stručného vyjadřování je zvláště vítaná ve zpravodajství, kde jde obvykle jen o to, informovat čtenáře pouze o výsledku nějakého jednání nebo nějaké činnosti. Opsané pasivum je v těchto případech pro své resultativní významové zbarvení prostředek zvláště vhodný. Pisatelé však často zapomínají, že přemíra pasivních vazeb vede ke slohové koženosti a těžkopádnosti.⁸ Charakteristický je po této stránce na př. tento

souvislý úryvek zprávy „V Bořeticích zavedli čtvrté dojení“ (Rovnost č. 90 ze 7. VI. 1952):

Zásluhu o zvýšení dojivosti má kolektiv dojiček, který tvoří A. Hasiková, St. Hrabalová, Hajdová a Al. Hasiková. Největší péče je věnována nejvýkonnějším dojnícím, které jsou také dojeny čtyřikrát denně. Při každém dojení jsou prováděny masáže podle metody Malininové. Kolektiv dojiček má na starosti 60 dojnic, při čemž zvýšená pozornost je věnována 14 kusům. Dobrých výsledků je také dosahováno ve výkrmu prasat. V průměru činí denní přírůstky u prasat 6l dkg na kus a den.

Pravým kamenem úrazu novinářského jazyka je souvětí; syntakticko-stylistická kapitola o tomto výrazovém prostředku v našem denním tisku by si zaslouhovala samostatného podrobného zpracování. Dlouhé, nepřehledné souvětí, které toho chce jedním dechem povědět mnoho, je pro novinářský jazyk typické. Jako příklad takového mechanického slepence vět, jediného proudu nevýrazně rozčleněné myšlenky, lze uvést tuto větu:

Obrátili se na malířské družstvo v P., to jim zapůjčilo malířskou stříkačku, Dyšina, instalační závody n. p., kde pracují 4 vojáci-brigádníci. přednostně udělali pro vojáky kanalizační potrubí, v pile fy Šteif jsou další dva brigádníci, kteří se svolením správy pily tam řeží prkna, Škodovka zapůjčila závitnice pro závitky na potrubí a tak jde práce rychle kupředu. — Obrana lidu.

Případy, že ve spleti vět navzájem podřízených nedovede autor nakonec vyjádřit správně vzájemnou závislost různých částí souvětí, nejsou nijak řídké. Jeden případ za mnoho:

Zástupce Ukrajinské SSR připomněl, že jeden z bodů jugoslávského návrhu vyzývá státy „zavlečené do válečných akcí“, aby prohlásily v době 24 hodin, že jsou ochotny zastavit válečné akce a odvolat svá vojska z cizího území, a vyjádřil pochyby o praktické hodnotě tohoto návrhu, neboť je těžké, že by agresor takové prohlášení učinil, a tím spíše, že by dobrovolně zastavil válečné akce. — Lidové noviny.

K vyjádření mezivětného vztahu a větné závislosti je v novinářském jazyce takřka universálním prostředkem vztažné zájmeno nebo vztažné zájmenné příslovce. Klade se nezřídka i tam, kde vůbec nejde o věty závislé nebo kde jde o větnou závislost jiného druhu (*Konferenci pozdravili pionýři z Jihlavy, jimž shromáždění provolali mohutně: „Hurá. . .“* — Mladá fronta; *Poslanec A. Fiala informoval o technickém rozvoji, o výstavbě obytných domů, kdy na př. ulice je postavena za několik měsíců . . .* — Lidová demokracie).⁹

Takové neurované projevy jsou následek špatné myšlenkové práce pisatele, jeho myšlenkové povrchnosti, důkaz toho, že si předem dobře nepromyslel, co chce říci. Připomeňme si zde, co říká o těsné souvislosti jazyka a myšlení J. V. Stalin: „Ať v hlavě člověka vznikají jakékoli myšlenky a ať vznikají kdykoli, mohou vzniknout a existovat jedině na základě jazykového materiálu, na základě jazykových termínů a rčení: Obnažené myšlenky, osvobozené od jazykového materiálu, osvobozené

od jazykové ‚přirodní materie‘, neexistují. ‚Jazyk je bezprostřední skutečnost myšlenky.‘ (Marx.) Reálnost myšlenky se projevuje v jazyce.“¹⁰

Příčinou myšlenkové povrchnosti může být špatná znalost materiálu. Neovládá-li pisatel látku, o které píše, je i jeho řeč povrchní, frázovitá, nic čtenáři neříká. Správně ukazuje A. Jefimov na těsné sepětí jazykové kultivovanosti s dokonalým věcným ovládnutím látky. Ve své práci *O jazyce propagandisty* říká, že „nezbytnou podmínkou, bez které nelze mluvit o kultuře řeči, je především znalost materiálu samého, péče o obsahovou stránku a zaměření projevu. Mnohé nedostatky jazyka propagandistů lze vysvětlit hlavně tím, že propagandisté někdy vystupují s nepromyšleným a nestráveným materiálem . . .“¹¹ Tato slova pláti v plné míře i o novinářském jazyku.

Nezáleží však jen na ovládnutí materiálu, nýbrž také na tom, *jaká* skutečnost je předmětem novinářova pozorování, jaký je obsah novin. Přesvědčivě ukazuje G. Winter v článku (z třicátých let) o novinářské češtině, že chatrný stav jazyka novin je mimo jiné vyvolán i chatrným stavem jejich obsahu. Touha po sensacích a skandálech, vlastní zejména bulvárnímu tisku, byla podle něho jedním ze zdrojů jak myšlenkové, tak i jazykové nekulturnosti a nekultivovanosti tehdejších novin.¹² Dnes se ovšem naše noviny obírají zcela jinou skutečností a mají zcela jinou funkci než dříve.

Jinou příčinou myšlenkové a výrazové neurovnanosti novinářského projevu bývá také chvat a spěch novinářovy práce, o němž jsme už mluvili výše. Ten mimo jiné způsobuje, že novinář publikuje látku, kterou jinak dobře zná, ve formulaci t. zv. vnitřní řeči. Vnitřní řeč pak bývá neúplná, náznakovitá, heslovitá, takže, použije-li se jí pro vnější sdělení, je neurovnaná a čtenářům špatně srozumitelná.

Kromě toho ve spěchu, když je všechna pozornost pisatele obrácena k obsahu sdělení, snadno proniknou do jeho jazyka výrazy, které ani jeho záměru neodpovídají. Musíme totiž počítat s jistou „formulkovitostí“ jazyka, s tím, že se jednotlivá slova spojují navzájem často i bez úmyslu pisatele. Snižená pozornost k jazykové stránce projevu dává tomuto vnějškově asociačnímu řetězení jazyka více méně volný průchod.

Všechny tyto chyby a nedostatky myšlení se v jazyce projevují onou zbořtou stavbou souvětí, o níž jsme se zmiňovali výše, dále různými anakoluty, kontaminacemi a povrchními frázemi, které se v novinářském jazyce vyskytují dosti často. Uvedme aspoň několik příkladů:

Šlo tedy hlavně o to, abychom pomoci závodních skupin ČSM, které jsme předně uváděly do vyšší aktivity a převáděly jejich hlavní činnost na úkoly vyplývající z 5LP, abychom hlavně uvolňovali iniciativu pracující mládeže.
— Jiskra Jihl.

Počasi bylo vhodné a rovněž tak po stránce obsazení. — Pondělník.

. . . přistupují k prvému sv. přijímání a s čistou duší, která hostí Pána Míru

a Pokoje, prosí jak o mír ve svých duších, ale i o mír v národě. — Lidová demokracie.

... z toho je třeba vycházet při sestavování rozpočtu, tak i při jeho provádění. — Lidové noviny.

Nejjistěji se tedy frázovitost jazyka odstraní, zná-li pisatel dobře věc, o které píše, a usiluje-li o přesné vyjádření svých myšlenek. Výstižně tuto zásadu formuloval J. V. Bečka, žádaje od autora, aby „psal a mluvil tak, jak je přesvědčen a cítí, aby nepředstíral city, kterých nemá, vědomosti, kterých nedosáhl, aby nepoučoval tam, kde sám není poučen, aby nechtěl dojímat tam, kde sám není dojat, aby nepřesvědčoval, kde sám není přesvědčen, aby nevyhledával úctu a obdiv, když si úcty a obdivu nezasluhuje“.¹³

Tato vnitřní pravdivost, shoda jazykového výrazu s myšlením a s přesvědčením pisatele jsou ovšem činitele důležití, mají však povahu subjektivní a jako kritérium jazykových a stylových kvalit nestačí. Jazyk není jen bezprostřední skutečnost myšlenky, nýbrž má zároveň důležitou společenskou funkci být nástrojem vzájemného dorozumění lidí, nástrojem výměny myšlenek ve společnosti. „Jazyk je prostředek, nástroj, jímž se lidé navzájem dorozumívají, sdělují si své myšlenky a dosahují vzájemného pochopení. Jazyk, jsa bezprostředně spjat s myšlením, znamená a upevňuje ve slovech, slovních spojeních a větách výsledky činnosti myšlení, úspěchy poznávací činnosti člověka a umožňuje takto výměnu myšlenek v lidské společnosti.“ (J. V. Stalin)¹⁴.

Z těchto Stalinových slov vyplývá, že pisatel musí mít kromě úsilí o přesné zachycení svých myšlenek stále na mysli i společenské poslání svého článku. Musí před sebou vidět masu čtenářů, které má přesvědčit a získat, a musí pamatovat na to, aby je neodradil neurovaným projevem, nevýrazným a těžkopádným jazykem. Může se totiž ukázat, že slova, obraty, věty, které přesně vystihují myšlenku autorovu, jsou pro čtenáře „těžce stravitelné“, nevzbuzují jeho zájem a účast, unavují ho. Zejména ve spěchu (ale i z pohodlnosti nebo z nedostatku jazykového vzdělání)¹⁵ sáhne novinář nezřídka po kliše, po výrazu otřelém, který může ve čtenáři budit dojem povrchní a prázdné fráze, přestože vyjadřuje třeba správně autorovu myšlenku. Právem se pak mluví o formulkovitosti a šablonovitosti novinářského jazyka. I když ovšem od jazyka novinového článku nepožadujeme takovou míru aktualisovanosti a originalnosti, jakou zcela přirozeně očekáváme v díle literatury krásné, je nutné, aby i autor píšící do novin pracoval s jazykem svého díla. Minimálním požadavkem (formulováno negativně) je uvarovat se aspoň nejhrubších kazů stylu. Kromě nepřehledné stavby souvětí (což vede nezřídka k vyšinutí z vazby a k nesprávnému spojování vět, jak jsme viděli výše) velmi často se v novinářském jazyce setkáváme na př. s neobrat-

ným a únavným opakováním téhož slova nebo obratu nebo jazykové konstrukce (řada přechodниковých vazeb, řetězec navzájem závislých genitivních přívlastků, řetězce vět navzájem podřízených a uvozených stejnou spojkou a pod.).

Jiným stylovým kazem jazyka novin je výrazová tautologie, projevující se zbytečným opakováním téže myšlenky nebo nevhodným opisem. Tak na př. ve větě *Je na nás, abychom všech vlastních sil a poskytované pomoci co nejvíce využili* (LN) je slovo *poskytované* zcela zbytečné, protože, řekneme-li, že využijeme něčí pomoci, rozumí se samo sebou, že je to pomoc poskytovaná. (Mělo by však svou funkci, kdybychom řekli na př. . . . *pomoci poskytované Sovětským svazem.*) Podobně místo . . . *buržoasní zvyky, které vedly na cesty daňové defraudace* (LN) by stačilo pouhě . . . *které vedly k daňové defraudaci.*

Výrazem této mnohomlupnosti je i neústrojná stavba souvětí. Na př. v souvětí *Dík tomu, že můžeme využít sovětských zkušeností, díky pomoci Sovětského svazu a díky vyspělosti našeho hospodářství můžeme rychleji jít kupředu, budeme-li se držet stalinských poučení* (LN) je věta s *Dík . . .* smyslem příčinná (= Protože můžeme využít . . .) a rovněž výraz . . . *díky vyspělosti našeho hospodářství . . .* vyslovuje příčinu (= protože je naše hospodářství vyspělé); věta *budeme-li . . .* pak vyjadřuje podmínku. Není však zpravidla možné v jednom souvětí vyjádřit příčinu věty hlavní a vedle ní její podmínku. Nebo v souvětí *Stalín především ukazuje ve své řeči na mezinárodní význam sovětské pětiletky, která je záležitostí veškerého mezinárodního proletariátu* (LN) vyjadřuje vztažná věta v podstatě totéž, co předešlá hlavní. Tento způsob vyjadřování je však naprosto neobvyklý a neústrojný, protože vztažná věta je vedlejší a každá vedlejší věta obsahuje něco nového, neobměňuje obsah věty hlavní. Bylo by možné užít v tomto případě druhé věty hlavní: . . . *ukazuje na mezinárodní význam . . . , na to, že je to záležitost . . .*

Neústrojná mnohomlupnost se projevuje ve výstavbě i větších celků, než je věta. Uvedme jako příklad úryvek z Lidových novin:

Jen budováním těžkého průmyslu se podařilo uvést zemi na dráhu rychlého rozvoje. Podařilo se to, protože se při rozsáhlém budování nových objektů mohla (země) opřít o staré nebo znovuzřízené továrny a závody, jejichž výrobní kapacity se dělníci, inženýři a technici naučili plně využít a které proto umožňovaly neobyčejně rychlý rozvoj.

Autor praví, že se podařilo „uvést zemi na dráhu rychlého rozvoje“ a proč. Nakonec pak vedlejší větou zbytečně opakuje myšlenku o rychlém vývoji (. . . které proto umožňovaly neobyčejně rychlý rozvoj).

V této souvislosti je třeba zmínit se také o jazyce novinových článků, zpráv a statí přeložených z ruštiny. Informovat o Sovětském svazu, o životě sovětského lidu, o pokroku sovětské techniky a vědy a přenášet sovětské zkušenosti z budování socialismu a komunismu k nám je

jeden z nejdůležitějších úkolů našeho tisku. Naše noviny ho plní jednak tím, že otiskují o našem největším příteli a spojenci původní články a zprávy, jednak tím, že přinášejí překlady zpráv a statí sovětských.

V jazyce těchto překladů zaznamenává náš materiál jazykové neustrojenosti, i jinak již z naší překladatelské praxe z ruštiny známé. Většinou překladatelů stále působí potíže rozdíly mezi ruským a českým způsobem vyjadřování posesivnosti (*Rychlá, vždy temperamentní hra Demina . . .* — Rovnost; *geniální stalinská práce „Otázky leninismu“* — Rovnost). Značná nejistota a nejednotnost je i ve skloňování ruských ženských příjmení a v přechylování názvů ženských povolání, titulů a pod. (*zasloužilý mistr sportu A. Čudina* — Mladá fronta). Nežřidka se též v překladech objevují nečeské případy shody, syntaxe souřadících spojek *a i* (asyndetický nebo polysyndetický způsob vyjadřování), slovosledu (zvláště v postavení delších rozvitých přívlastků, v postavení příklonek, v postavení gramatických přísudků ve větách uvozených rozvitým výrazem příslovečným nebo vedlejší větou ve funkci psychologického podmětu), ba dokonce je možno setkat se i s překladem *ad verbum* nebo s překladem etymologickým (*. . . rozvíjeje dopředu učení Marxe-Engelse . . .* — Mladá fronta; *. . . pracuje v paláci kultury automobilového závodu jména Stalinova . . .* — Práce).

Nechci problematiku překladu z ruštiny do češtiny řešit, jen se jí dotýkám. A připomínám-li zde tyto otázky, dělám to jednak proto, že překlady z ruštiny tvoří významnou součást našeho denního tisku, jednak proto, že v obecné theorii překladu z ruštiny budou mít právě novinové překlady místo zvláštní, zejména v souvislosti s otázkou působení ruštiny na češtinu, o níž mluvil na brněnské konferenci našich slavistů v r. 1951 prof. Horálek.¹⁶ Protože se novinový překlad pořízuje zpravidla nakvap, ve spěchu, pronikají v něm vlivy jazyka, z něhož se překládá; snadněji než v překladech knižních nebo časopiseckých. A dále při značné publicitě novin se takto získané jazykové novoty šíří v novinovém překladě mnohem více než v jakémkoli překladě jiném, stávají se vzorem pro mnoho čtenářů i pisatelů, zdomácnují v jazyce. Má tedy z těchto důvodů novinový překlad mezi ostatními překlady postavení mimořádné. Tato skutečnost ovšem zavazuje novinářské překladatele k hluboké znalosti jak obou jazyků, češtiny i ruštiny, tak i theorie a techniky překladu.

* * *

Poznali jsme, že základem novinářského jazyka je neutrální jednacím styl spisovného jazyka, do něhož (při vnitřní diferencovanosti novin) vnikají i prvky stylu uměleckého a odborného, a že mimořádnou důležitost má postavení novinářského jazyka na přechodu mezi oblastí jazyka

spisovného a nespisovného. Zvláštnost tohoto postavení se v jazyce novin projevuje jednak negativně (na př. zmíněnou již bezradností ve stavbě souvětí nebo různými projevy hyperkorektnosti a snahy po akademičnosti výrazu), jednak pozitivně užíváním prvků z živé mluvené řeči v jazyce novin (jako je na př. transitivnost sloves *užítí*, *dosáhnout* a pod.). Při této příležitosti se mluví právem o demokratisaci jazyka a rozumí se jí právě toto pronikání živlu nespisovného, lidového do spisovného jazyka. V denním tisku, který je určen masám a který musí pohotově odpovídat na všechny aktuální otázky hýbající dneškem, může se ovšem demokratisace jazyka projevit nejnázorněji.

Bylo tomu tak i dříve. Probíráme-li se články a glossami o novinářském jazyce z 20. a 30. let, vidíme, že tehdy byly v otázce normové čistoty na denním pořádku mimo jiné vazba genitivu nebo akusativu záporového,¹⁷ akusativní nebo genitivní vazba sloves „chrániti“, „brániti“ a pod., infinitiv na -ti nebo -t, tvary na -i nebo -u v 1. os. sloves typu „psáti“ a j., tedy řada otázek, které už zatím jazykový vývoj rozřešil ve prospěch výrazových prostředků z živé mluvené řeči. Tyto případy nám názorně ukazují, že se jazyk vyvíjí a kterým směrem jde jeho vývoj.

Jak učí soudruh Stalin, je jazyk „spjat s výrobní činností člověka bezprostředně, a nejen s výrobní činností, ale i s každou jinou činností člověka ve všech oblastech jeho práce, od výroby k základně, od základny k nadstavbě“. A dále: „Tím se dá především vysvětlit to, že se jazyk, vlastně jeho slovní zásoba, téměř neustále mění. Nepřetržitý růst průmyslu a zemědělství, obchodu a dopravy, techniky a vědy vyžaduje od jazyka doplňování jeho slovníku novými slovy a výrazy, nutnými pro jejich činnost. A jazyk, bezprostředně obráží tyto potřeby, doplňuje svůj slovník novými slovy, zdokonaluje svou gramatickou stavbu.“¹⁸

Významná společenská funkce novin, středem jejichž zájmu je vše-chen náš život v celé jeho šíři, způsobuje, že právě novinářský jazyk může tyto změny a potřeby obrážet nejbezprostředněji, že se právě novinářský jazyk stává pro mnohé výrazy jakousi vstupní branou do jazyka spisovného. Je to jistě zásluha novin, že se mnohé nové výrazové prostředky (na př. *nadplán*, *zlepšovatel*, *úderka*, *nástěnka*, *slachanovec*) rychle rozšířily a zdomácněly ve spisovném jazyce.

Na druhé straně je však třeba mít na paměti, že se jazykové novotaření musí dít s mírou a že nelze násilně a svévolně porušovat normu jazyka, který je „produktem celé řady epoch“. Časté porušování normy vede totiž k rozkolísání jazykového citění u čtenářů a snižuje komunika-tivní hodnoty jazyka. Toto zjištění zavazuje všechny pisatele, ale zejména autory píšící do novin, k hlubokému poznání a zvládnutí spisovné normy a k jejímu důslednému zachovávání. Druhým rysem demokratisace ja-zyka, při níž denní tisk hraje úlohu zvlášť významnou, je totiž vzrůst

aktivních uživatelů spisovného jazyka (někdy se v této souvislosti mluví o socialisaci jazyka), vyplývající ze zvýšené účasti lidových mas ve veřejném a kulturním životě. A jazykovým učitelem těchto mas jsou především noviny. Správně na tuto skutečnost upozorňuje i redakce časopisu *Literaturnaja gazeta*: „Spisovný jazyk se stává majetkem celé naší společnosti. Škola, rozhlas, tisk, kino, divadlo — to vše působí na mluvenou řeč, zvyšuje její správnost, podřizuje ji normám spisovného jazyka.“ „Publicistická řeč, která byla kdysi majetkem nemnoha lidí, nekonečně rozšířila svou sféru. Nejen v referátě, nýbrž i v každodenním rozhovoru se sovětský člověk dotýká velikých a důležitých temat dneška v celé jejich šíři: od zájmů svého závodu nebo kolchozu až po mezinárodní události.“¹⁹

Vědomí, že jsou noviny našemu lidu jazykovým učitelem a vzorem a že se z nich čtenáři mohou naučit vyjadřování buď správnému nebo naopak povrchnímu, frázovitému, nesprávnému, mělo by být pro naše novináře jen další pobídkou k všestrannému a dokonalému ovládnutí jazyka — jejich pracovního nástroje. A podat našemu lidu slovo jasné, přesné a vybroušené znamená tedy také aktivně přispět ke společenskému pokroku a k rozvoji naší vlasti.

Demokratisace jazyka, která je jen odrazem skutečné demokratisace všeho života, má, jak jsme si řekli, dvě stránky: „lidovění“ spisovného jazyka a „pospisovňování“ mluvené řeči lidu. To je také tendence jazykového vývoje, naznačená známým Stalinovým výrokem o vlévání žargonů a dialektů do jednotného celonárodního jazyka. A v tomto procesu, který probíhá i u nás, má novinářský jazyk místo zvlášť důležité.

P o z n á m k y

¹ Naše řeč 23, 1939, str. 260.

² V. I. Lenin, *Sočinenija*, 4. vyd., sv. 31, str. 377.

³ F. Trávníček, *O užívání cizích slov*, Tvorba XIX (1950), č. 41, str. 990—991.

⁴ Je to jen pokračování vývoje, který můžeme sledovat v průběhu celých dějin českého jazyka: řada sloves, která se dříve pojila s gen. nebo s dat., poji se dnes s akusativem. Srov. o tom F. Trávníček ve *Slově a slovesnosti* IV, 1938, str. 135—136. „Uživati lék“ a pod. je ovšem správné.

⁵ Tento jev je možno vyložit dvojím způsobem: u pisatelů pocházejících z východní části našeho jazykového území jako dialektismus, u pisatelů pocházejících ze západní části našeho jazykového území (kde mají koncovku -ej nejen slovesa typu „sázeti“, nýbrž i slovesa typu „trpěti“ a „prositi“) jako projev hyperkorektnosti.

⁶ Srov. o tom na př. O. Hujer ve 3. sv. *Československé vlastivědy* (1934), 80—81.

⁷ Tato vysoká frekvence opsaného pasiva v novinářském jazyce souvisí mimo jiné i s tendencí, aby se právě opsané pasivum stalo v češtině universálním výrazovým prostředkem pasivnosti vůbec. Srov. F. Trávníček ve *Slově a slovesnosti* V, 1939, zvl. str. 23.

- ⁶ Srov. J. V. Bečka, *Úvod do české stylistiky*, Praha 1948, str. 235 a 286—287.
- ⁹ V prvném případě vyjadřuje věta, uvozená zde nesprávně vztahným zájmenem, děj prostě následný, nikoli přívlastek podst. jm. „pionýři“. Měla by tedy být formulována jinak, na př. takto: „Konferenci pozdravili pionýři z Jihlavy a shromáždění jim provolali . . .“ V druhém příkladě je vedlejší věta uvozena časovým „kdy“, přestože nevyjadřuje časové určení věty řídící. Správně měla tato věta znít takto: „. . . o výstavbě . . ., při které na př. ulice je postavena . . .“
- ¹⁰ J. V. Stalin, *K některým otázkám jazykovědy*. Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných, Praha 1951, str. 244..
- ¹¹ A. Jefimov, *O jazyce propagandista*, Moskva 1951, str. 14.
- ¹² Srov. *Poznámky k novinářské češtině*, Slovo a slovesnost II, 1936, str. 114 a n.
- ¹³ J. V. Bečka, *Úvod do české stylistiky*, Praha 1948, str. 310.
- ¹⁴ Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných, Praha 1951, str. 196.
- ¹⁵ Na nedostatečnou přípravu a na nedostatek vzdělání poukazuje plným právem O. Wünsch jako na jednu z příčin nízké úrovně novinářského jazyka. Srov. NR 29, 1945, str. 52.
- ¹⁶ Srov. referát o této konferenci v čas. Sovětská věda — Jazykověda r. II, č. 1, 74 a n.
- ¹⁷ Mimochodem náš materiál přináší několik dokladů hyperkorektního užití gen. záporového i tam, kde nemá funkci eliminativní. Je to zjevně projev snahy o výraz učený, „spisovný“.
- ¹⁸ Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných, Praha 1951, strana 188 a 189.
- ¹⁹ Srov. sborník O jazyce uměleckých děl (v tisku).

Р е з ю м е

K PROBLEMATICE JAZYKA GAZETY

Под термином „язык газеты“ не подразумевается язык, обладающий своим собственным словарным запасом, и своим собственным грамматическим строем, но один из стилей общелитературного языка. Его основой является „нейтральный“ деловой стиль литературного языка, однако язык газеты соприкасается также с профессиональными стилями языка художественной литературы. Специфика языка газеты вызывается давлением на него живой разговорной речи. Это проявляется во-первых в негативном смысле как „ошибки“, возникшие гиперкорректностью, как книжные обороты (напр. чрезмерное пользование формами перифрастического пассива или творительного предикативного) и т. п., или во-вторых в положительном смысле как расширение элементов живой разговорной речи в языке газеты (напр. глаголы *užívat*, *dosáhnout* и др. имеют дополнение в винительном падеже и т. п.). В язык газеты прежде всего проникают новые слова, возникшие в связи с ростом промышленности и производства, в связи с переменами общественного строя и он приобретает для них место в словарном запасе литературного языка. Другой стороной этой демократизации литературного языка является значительный рост его активных носителей (что связано с увеличением участия народных масс в общественной и культурной жизни), для которых язык газеты является образцовым языком и учителем. В процессе взаимного сближения и слияния разговорной речи и литературного языка язык газеты играет особенно выдающуюся роль.

Zusammenfassung

ZUR PROBLEMATIK DER ZEITUNGSSPRACHE

Die Zeitungssprache bildet kein selbständiges sich durch eigenen grammatischen Bau- und Wortschatz kennzeichnendes autonomes System von Ausdrucksmitteln, aber sie ist eine der Stile der Schriftsprache; ihre Grundlage bildet der neutrale Verhandlungsstil, doch die Zeitungssprache kommt auch mit dem Fachstil und den Stilen der Kunstliteratur in Berührung. Das Spezifische der Zeitungssprache wird dadurch hervorgerufen, daß die lebendige gesprochene Sprache auf sie einen Druck ausübt. Das äussert sich einerseits negativ durch Fehler aus Hyperkorektheit, durch buchgelehrte Wendungen (wie z. B. der übermäßige Gebrauch des umschriebenen Passivs oder des predikativen Instrumentals) u. a., anderseits positiv durch das Eindringen der Elemente aus der lebendigen gesprochenen Sprache in die Zeitungssprache (z. B. die Konstruktion der Zeitwörter *uživat*, *dosáhnout* u. a. mit Akkusativ u. ä.). Die Zeitungssprache adaptiert besonders neue Worte, die während des Aufstieges der Industrie und der Erzeugung und während der Veränderungen der Gesellschaftsordnung entstanden sind, und erkämpft für sie das Heimatrecht in der Schriftsprache. Eine andere Seite dieser Demokratisierung der Sprache ist eine bedeutende Ausbreitung der aktiven Benutzer der Schriftsprache (was mit der erhöhten Teilnahme der Massen an dem öffentlichen und kulturellen Leben zusammenhängt), für die die Zeitungssprache ein Sprachmuster und Lehrer geworden ist. Im Prozeß der wechselseitigen Annäherung der Volkssprache und der Schriftsprache nimmt die Zeitungssprache eine besonders wichtige Stelle ein.